

TENDENCIJE RAZVOJA EKSTREMNOG TURIZMA U SAVREMENOM SVIJETU

DEVELOPMENT TENDENCIES OF EXTREME TOURISM IN THE CONTEMPORARY WORLD

Lejla Dacić

Rasim Dacić

APSTRAKT

Cilj ovog rada je istraživanje novog vida turizma, poznatog kao ekstremni turizam, a koji se uslijed masovnosti i mobilnosti putnika javlja kao selektivni oblik turizma namijenjen pojedincima koji su u mogućnosti da ga finansijski priušte. Suprotno masovnom turizmu, u kojem su putovanja najčešće motivisana odmorom i zabavom, u bogatom spektru turističkih motiva nalazi se i želja ljudi za nestandardnim avanturističkim aktivnostima i posjetom onih lokaliteta na kojima postoje određeni rizici i opasnosti ili koji su na bilo koji način obilježeni ljudskom patnjom i tragedijom širih razmjera. Pored ekstremnih avanturističkih putovanja, čiji broj svakim danom raste, savremeni turizam bilježi i trendove rasta sociopatoloških formi turizma koje literatura prepoznaje kroz izraze „dizaster“ turizam (turizam katastrofa) i „dark“ turizam (mračni turizam). Želja da se doživi avantura vodi pojedince u neistražene svjetove, egzotične kulture i ratom zahvaćena područja te destinacije koje su povezane s prirodnim kataklizmama, društvenim tragedijama i patnjom. U radu se pokreće pitanje motivacije koja potiče ove turističke potrebe te se može zaključiti da su glavni motivi ovakvih posjeta obrazovanje, razvoj kulturne svijesti, empatijski odnos prema tragediji, zabava, itd. Proučavanje „mračnog“ turizma se može jednostavno shvatiti kao proučavanje historije i edukacija o naslijeđu. U radu su prikazane najpoznatije i najposjećenije svjetske destinacije „mračnog“ turizma, ali i destinacije u Bosni i Hercegovini koje

bilježe sve veći broj posjeta iz mnogih dijelova svijeta.

Ključne riječi: ekstremni turizam, katastrofa, mračni turizam, rizik, motivacija.

Keywords: extreme tourism, disaster, dark tourism, risk, motivation.

ABSTRACT

The aim of this paper is to research a new form of tourism, known as extreme tourism, which is due to mass and mobility of tourists occurred as a form of special interest tourism and designed for individuals who are able to afford it financially. Opposite to mass tourism, in which travelling is usually motivated by relaxation and entertainment, in a wide range of tourist's motives is the desire of people for non-standard adventure activities and visiting risky and dangerous places or sites that are in any way connected with human suffering and tragedy. Besides extreme adventure trips whose number grows every day, modern tourism has recorded growth trends of sociopathological form of tourism that literature recognizes as “disaster” tourism and “dark” tourism. The desire to experience the adventure leads individuals to undiscovered worlds, exotic cultures, war-affected areas and destinations that are associated with the natural disasters, social tragedies and suffering. The paper raises the question of motivation that encourages this kind of tourist's needs and it can be concluded that the main aim of these travels is education, cultural awareness, empathetic

attitude towards the tragedy, fun, etc. The study of dark tourism can be simply understood as the study of history and heritage education. The paper presents the most famous and most visited destinations of "dark" tourism in the world, as well as destinations in Bosnia and Herzegovina which have increasing number of visits from many parts of the world.

UVOD

Selektivni oblici turizma su u posljednjoj deceniji poprimili obilježja atraktivnog, a samim time i vrlo traženog turističkog proizvoda. Upravo ovi oblici turizma bilježe najveću stopu rasta, posebno u zapadnoj Evropi i SAD-a.¹³ I ekstremni turizam, kao jedan od oblika selektivnog turizma, bilježi rast od 65% na godišnjem nivou i time predstavlja najbrže rastući segment turizma u svijetu. Riječ je o novijem trendu turističkih putovanja koja su postala popularna zadnjih 20 godina. Pored odmora i zabave, kao motiv turističkih putovanja pojavljuje se i želja ljudi za avanturističkim aktivnostima i posjećivanjem lokaliteta na kojima su se desile prirodne katastrofe ili ljudska stradanja. Stoga, turističke destinacije trebaju koristiti svoje komparativne prednosti poput prirodnih ljepota, pojedinog lokaliteta koji se nalazi u destinaciji i sl. kako bi profilirala svoju ponudu u određenom selektivnom vidu turizma koji joj može donijeti najviše koristi, kako ekonomske tako i društveno – kulturne. Postoji nekoliko oblika ekstremnog turizma, a u radu su prikazani avanturistički turizam, turizam katastrofa i mračni turizam. Motivi turističkih putovanja sadrže u sebi težnju za realizacijom velikog broja najrazličitijih ljudskih potreba i želja - želju za širenjem znanja, otkrivanjem i upoznavanjem drugih krajeva, ljudi i kulture, druženjem, avanturom, estetskim doživljajem, promjenom, slobodom i opuštanjem te željom za putovanjem u

potrazi za vlastitom ličnošću. Kada je u pitanju pustolovni turizam, ono što potiče turiste u avanture jeste pustolovina i adrenalin koja im pruža samootkrivanje i samoaktualizaciju. Turizam katastrofa i mračni turizam ostaju maleni segment u turizmu motivisani različitim pobudama kao što su tuga za bližnjima, sjećanje, obrazovanje, znatiželja pa čak i zabava. U svijetu postoji veliki broj avanturističkih proizvoda koje milioni turista koriste svake godine. U radu su prikazani neki od njih, kao i destinacije turizma katastrofa i mračnog turizma koje su najpopularnije i najposjećenije u svijetu, ali i Bosni i Hercegovini.

MASOVNI I SELEKTIVNI TURIZAM

Moderni, savremeni turizam je nastao u 19. stoljeću kada su se društva počela suočavati s brзом transformacijom uzrokovanom industrijskom revolucijom. Turistička literatura otkriva snažne utjecaje koje je postmodernizam imao i ima na turizam i turističke proizvode. Društvo je doživjelo kontinuirani pomak od tradicionalnog masovnog turizma i paket aranžmana prema postmodernizmu u turizmu.¹⁴ Ovaj vid turizma je okarakterisan kao želja za novim destinacijama i iskustvima, brojnim tzv. selektivnim oblicima turizma. U literaturi se koriste i analogni pojmovi kao što su: specifični oblici turizma, tematski turizam, alternativni oblici turizma, posebni oblici turizma, niša turizam, itd. Selektivni turizam nastaje kao individualna želja čovjeka za autentičnim doživljajem tokom odmora i putovanja, dok je kod masovnog turizma pojedinac motivisan isključivo zabavom ili odmorom.

Selektivni turizam, kao pojam, javlja se u stručnoj literaturi početkom devedesetih godina, od strane nekolicine turističkih naučnika. Selektivni turizam je putovanje

¹³ Unković, S., Zečević, B. (2009). *Ekonomika turizma*. Beograd: Ekonomski fakultet

¹⁴ Munt, I. (1994). The "Other" Postmodern Tourism: Culture, Travel and The New Middle Classes. *Theory, Culture and Society*, No.11, str.101-123

radi odmora, aktivnosti i doživljaja vođeno specifičnim interesovanjima pojedinaca ili grupa.¹⁵ Selektivne turističke vrste javljaju se kao dio sistemskog makro strateškog razvojnog zaokreta u turizmu. Kao protuteza pojmu masovni turizam, javio se i selektivni turizam kao pojam.¹⁶ Radi se o dva suprotna turistička razvojna koncepta. Ako je masovni turizam koncept razvoja turizma, u kojem turist, kao pojedinac, nije prepoznat, u tzv. selektivnom turizmu on to jeste pa i više od toga.

Tematska turistička putovanja su u posljednjoj deceniji poprimila obilježja atraktivnog i vrlo traženog turističkog proizvoda. Uzrok tome je sazrijevanje i raslojavanje turističkog tržišta, kao i odmicanje od nediferenciranog masovnog turizma prema usko specijaliziranim i jasno definisanim tržišnim segmentima (nišama).¹⁷ Turisti danas imaju više znanja, bolje su informisani, bolje obrazovani, a imaju i prethodno vlastito iskustvo. Karakteriše ih promjena životnog stila i vrijednosti, promjena demografije, imaju više slobodnog vremena, učestalije kraće odmore, iskusniji su u putovanjima, traže više zabave i pustolovine, neovisniji su, skloni rizicima, više fleksibilniji, itd. Najvažnija karakteristika selektivnog turizma je postavljanje turista u fokus istraživanja i oblikovanja ponude i turističkih proizvoda prema specifičnim željama turista. Turisti sve više pokazuju želju za intelektualiziranim odmorima, s naglaskom na učenje i studiranje, povećanje svog kulturalnog kapitala te duhovnog bogatstva.

Prema savremenim analizama selektivni oblici turizma su: eko-turizam, kulturni

turizam, vjerski turizam, kongresni turizam, kružna putovanja, nautički turizam, zdravstveni turizam, zimsko-planinski turizam, sportski turizam, urbani turizam, kulturno-historijski turizam, banjsko-rekreativni turizam, lovni, ribolovni, kao i ekstremni turizam. Ovi oblici turizma bilježe najveću stopu rasta, posebno u Zapadnoj Evropi i SAD-a.¹⁸

EKSTREMNI TURIZAM KAO SEGMENT TURISTIČKOG SISTEMA

Suprotno tradicionalnom poimanju (masovnih) turističkih putovanja koja su najčešće obilježena odmorom, zabavom i rekreacijom, u bogatom spektru turističkih motiva nalazi se i želja ljudi za nestandardnim avanturističkim aktivnostima i posjećivanjem onih turističkih destinacija i lokaliteta na kojima postoje određeni rizici i opasnosti ili koji su na bilo koji način obilježeni ljudskom patnjom i tragedijom širih razmjera.¹⁹

Ekstremni turizam predstavlja mladu granu turizma, globalno razvijenu u zadnjih 25 godina, ali sa pojedinim granama koje se šire već 50 godina. Iako korijeni ove vrste odmora sežu u daleku prošlost, ne postoji općeprihvaćena definicija ekstremnog turizma. Smatra se da ekstremni turizam podrazumijeva sva putovanja koja nastaju iz želje čovjeka za nestandardnim aktivnostima, avanturističkim sportovima koji uključuju rizike po zdravlje ili život, posjećivanjem destinacija na kojima su se desile prirodne katastrofe ili koje su obilježene ljudskim stradanjima. Upravo je rizik i nesvakidašnjost ono što ta putovanja čini avanturističnim i jedinstvenim.

Ako se osvrnemo na historiju, može se zaključiti da su u davnoj prošlosti neki ljudi započeli svoja avanturistička putovanja.

¹⁵ Jovanović, V. (2013). Tematski turizam-skripta, Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment. Beograd: Univerzitet Singidunum.

¹⁶ Luković, T. (2007). Selektivni turizam :hir ili znanstveno istraživačka potreba. *Časopis Acta Turistica* (2), Zagreb.

¹⁷ Kesar, O., Tomas, P.(2014) . Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj. *Liburna*, vol. 3, br. 1, str. 50.

¹⁸ Unković, S., Zečević, B.(2009). *Ekonomika turizma*. Beograd: Ekonomski fakultet.

¹⁹ Kesar, O., Tomas, P.(2014) . Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj. *Liburna*, vol. 3, br. 1, str. 50.

Brojni istraživači zapada i sjevera Amerike, Sibira, Afrike, Južne Amerike, Australije i Novog Zelanda, Antarktika i Arktika i brojnih drugih predjela na Zemlji, postali su slavni zbog svog avanturizma, bili su prvi tamo gdje nijedan čovjek prije njih nije bio. Prethodnica ekstremnog turizma su sportovi koji su polako počeli da se šire izvan svojih granica i prelazili u ekstremnije domene. Jedan od prvih ekstremnijih sportova je surfovanje (surfing) koje se počelo razvijati kao sport na zapadnim obalama SAD-a i na istočnim obalama Australije, a zatim i snowboarding.²⁰

Ekstremni turizam je danas najbrže rastući segment turizma u svijetu, a posebno avanturistički turizam. Od 2009. godine ova grana turizma rasla je oko 65% na godišnjem nivou, a prema procjeni Svjetske turističke zajednice ova industrija je vrijedna oko 263 milijarde dolara.

U nastavku će se obraditi različiti podoblici ekstremnog turizma kao što su: "avanturistički turizam" (pustolovni turizam), "disaster turizam" (turizam katastrofa) i "dark turizam" (tamni turizam).

AVANTURSITIČKI (PUSTOLOVNI) TURIZAM

Avanturistički turizam se opisuje kao slobodna aktivnost koja se odvija na nekoj neobičnoj, egzotičnoj destinaciji te je povezana s visokim nivoom aktivnosti svojih sudionika koji tokom putovanja očekuju doživljaj određene vrste rizika ili uzbuđenja.²¹ Pojam „avanturistički turizam“ se koristi za komercijalne ture sa vodičem, gdje je glavna atrakcija rekreacija na terenima u prirodi te podrazumijeva specijaliziranu sportsku i sličnu opremu, i turistima pruža uzbuđenje.²²

Ovaj vid turizma ispunjava želje turista za pustolovinama, otkrićima nepoznatog u prirodi, savladavanjem i upoznavanjem prirodnih prepreka, uz participaciju u sportsko-turističkim natjecanjima. Većina putovanja podrazumijevaju ekstremne sportove koji u sebi sadrže visok rizik po zdravlje ili život. Obično podrazumijevaju brzinu, visinu, fizičko naprezanje, specijaliziranu opremu i akrobacije. Mogu se odvijati na kopnu, moru, polarnim prostorima, pustinji, džunglama pa čak i svemiru. S obzirom na područje na kojem se odvija, razlikuju se *aktivnosti na vodi*: avanturističko ronjenje, kanuing, kayaking, rafting, wakeboarding, windsurfing (jedrenje na dasci); *aktivnosti na zemlji i pod zemljom*: bikeing (vožnja biciklom), canyonig (šetnja kanjonima), free climbing (slobodno penjanje), jahanje, jeep safari, paintball, planinarenje, trekking (pješačenje), speleologija (špiljarenje); *aktivnosti u zraku*: bungee jumping, letenje balonom, paragliding (padobransko jedrenje), sky diving (skakanje padobranom), tandem skokovi; *aktivnosti na snijegu*: skijanje, snowboarding.²³ Postoji čitav niz ostalih aktivnosti koje se nazivaju "hibridima" jer predstavljaju kombinaciju gore navedenih aktivnosti.²⁴ Tako se u pustolovni turizam ubrajaju i adrenalinski park, orijentacija, pustolovne trke, itd.

Avantura, kao turistički proizvod, čini prepoznatljiv i dobro definiran sektor turističke industrije. U svijetu postoji stotinjak hiljada pojedinačnih avanturističkih turističkih proizvoda, a milioni turista ih koriste svake godine. Avanturističke ture su rijetko jeftina putovanja zbog toga što zahtijevaju skupu, specijalnu opremu kao što su planinarske

²⁰ Dostupno na: https://sh.wikipedia.org/wiki/Svemirski_turizam

²¹ Geić, S.(2009). *Menadžment resursa u selektivnom turizmu*. Split: Sveučilište u Splitu.

²² Buckley, R.(2006). *Adventure tourism*. London: CAB International.

²³ Punčikar, A.(2012). *Uvjeti i mogućnosti razvoja pustolovnog turizma u Republici Hrvatskoj*. diplomski rad, Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet.

²⁴ Lacko, D.(2008). *Pustolovna ponuda Hrvatske*. Opatija: Zajednica pustolovnog turizma, str.3.

čizme, ronilački regulatori, daske za surfanje, itd.

Karakteristično za avanturistički turizam je i to da putovanja mogu za svoje sudionike predstavljati određeni izazov prelazanja osobnih granica, bilo fizičkih ili psihičkih. Međutim, avantura znači različite stvari za različite turiste. Ono što za jednu osobu znači avantura, ne mora značiti i za nekog drugog.

Ponekad se koristi podjela pustolovnih aktivnosti na "soft" i "hard" pustolovinu kako bi se objasnio različit stepen izazova, neizvjesnosti, lične sposobnosti, intenziteta, trajanja i percepcije kontrole.²⁵ „Soft” odnosno "blaga" pustolovina odnosi se na aktivnosti s niskim nivoom rizika, zahtijeva minimalnu predanost i početno poznavanje vještine. "Hard" odnosno "teška" pustolovina odnosi se na aktivnosti s visokim nivoom rizika, zahtijeva intenzivnu predanost i napredno poznavanje vještina. I jedan i drugi oblik pustolovine su pod vođstvom iskusnih vodiča. "Soft" pustolovina obuhvata aktivnosti poput planinarenja, biciklizma, kanuinga i drugo, dok "hard" pustolovina obuhvata penjanje, speleologiju, kayaking, rafting i druge aktivnosti.

U razvijenim zemljama, u današnje vrijeme, avanturistički proizvodi se fokusiraju na sve izazovnije i teže aktivnosti kao: avanture helikopterima i avionima do različitih predjela, lebdenje na jednom od krila aviona, paraglajding, jedriličarstvo, korištenje zmaja, surfovanje u vazduhu, kajakarenje kroz džunglu ili preko vodopada, ronjenje sa ajkulama, sa sardinama, na koralnim grebenima ili u potrazi za blagom, surfovanje, kajt surfovanje, surfovanje na rijeci, vožnje trkačkih čamaca, duboko polarni trekning, penjanje na ledu, samostalno i slobodno penjanje po stijenama, smučanje, vožnja

borda na nepristupačnim vrhovima, škola gladijatora, jurnjava za tornadom, penjanje na most u Australiji, škola jahanja bikova itd.²⁶

Svemirski turizam se također smatra avanturističkim turizmom. Ovaj vid turizma do sada je vrlo ograničen i svodi se na Rusku svemirsku agenciju koja je jedina do sada i pružila ovu mogućnost. Svi pokazatelji predviđaju svemirskom turizmu rast na promet vrijedan nekoliko milijardi dolara godišnje do 2030. g. Kao oblici ekstremnih avantura, u svijetu su popularne i svemirske i vojne avanture koje podrazumijevaju letove vojnim lovcima, helikopterima, starijim tipovima aviona, teretnim avionima, treninzi u simulatorima letenja, padobranske avanture, programi vožnje tenkovima i drugim oklopnim vozilima, program gađanja iz streljačkog naoružanja na ruskim i ukrajinskim poligonima, paintball i preživljavanje na vodi, itd.²⁷

Danas u svijetu postoje međunarodne organizacije avanturističkog turizma: Adventure Travel Trade Association (ATTA), Explore Worldwide, Exodus Travel, itd. Avanturistički turizam se u posljednjem desetljeću razvija vrtoglavo brzom i postaje jedno od vodećih područja prihoda, ali i interesa današnje turističke industrije.²⁸ Industrija avanturističkog turizma je počela ostvarivati ​​prihode koji se danas mjere u milijardama dolara, a upravo ova podvrsta ekstremnog turizma bilježi najbrži rast u svijetu.

AVANTURISTIČKI TURIZAM U BIH

Zahvaljujući prirodnom bogatstvu, planinama, kanjonima i rijekama, Bosna i

²⁵Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S., Pomfret, G. (2003). *Adventure tourism: The new frontier*. Butterworth-Heinemann, Oxford, UK, str.32.

²⁶ Dostupno na : https://sh.wikipedia.org/wiki/Vojni_turizam

²⁷ Dostupno na : https://sh.wikipedia.org/wiki/Vojni_turizam

²⁸ Unković, S., Zečević, B.(209). *Ekonomika turizma*. Beograd: Ekonomski fakultet.

Hercegovina ima idealne uslove za razvoj avanturističkog turizma. Poznati svjetski magazin National Geographic svrstao je 2012. godine Bosnu i Hercegovinu u vrh najboljih avanturističkih destinacija, posebno preporučivši brdski biciklizam. Turiste najviše privlače destinacije u kojima se pruža mogućnost upoznavanja lokalnog stanovništva, autohtone hrane i neponovljivih avantura u prirodi.

Najinteresantnije destinacije u BiH iz segmenta avanturističkog turizma su: rijeka Tara, Neretva, Una, Vrbas, Nacionalni park Sutjeska, Bjelašnica s Lukomirom, Igman, Jahorina, kao i Treskavica, Romanija, Prenj, Čvrstica, Zelengora, Velež, Vranica i Ozren.

Rijeka Vrbas bila je domaćin Svjetskog prvenstva u raftingu u 2009. godini i Evropskog prvenstva u kajaku i kanuu u 2011. godini, a "National Geographic Traveler" je kao najbolju turističku turu u 2012. godini preporučio rafting na Tari, Neretvi i Vrbasu.

Avanturistički turizam u BiH nudi izlete brdskog biciklizma, kampovanja, planinarenja, penjanja po stijenama, letenje zmajom, paraglajding i skakanje padobranom, vožnju splavom i čamcem (rafting) rijekama, vožnja kajakom, organizovane ture jeepom, cross motorima, itd.

U sadašnjem trenutku turizam u Bosni i Hercegovini je na niskom nivou razvijenosti i međunarodne konkuretnosti, ali bi prema projekcijama UNWTO, WTTC-a i USAID (CCA) i sukladno „Viziji turizma do 2020. godine“, trebao da postane strateška privredna grana u narednom periodu koja će doprinijeti privrednom prosperitetu, ekonomskom rastu i razvoju nacionalne ekonomije, jer svojim multiplikativnim karakterom kao i drugim funkcijama, turizam može eksplicitno utjecati na pojedine

makroekonomske i
uravnoteženje platne bilance BiH.²⁹

Slika 1. Avanturistički turizam

DISASTER TURIZAM (TURIZAM KATASTROFA)

Ovaj oblik turizma predstavlja putovanja u lokalitet u kojem se dogodila neka, najčešće prirodna, ili ljudskim faktorom uzrokovana katastrofa. Ova kategorija turista obilazi područja pohanana poplavama, potresima ili ratovima, a upravo takva mjesta sve češće postaju tražene turističke atrakcije. Trend nazvan "disaster turizam" poklonike je uglavnom našao među pripadnicima imućnije srednje klase koji žele razgledati i doživjeti mjesta o kojim su nedavno slušali samo na vijestima. To su prepoznali i potencijalni subjekti turističke ponude na tim lokalitetima koji organiziraju tražene sadržaje i programe za potencijalne posjetitelje nalazeći u tome izvor svoje egzistencije.³⁰

Neke od najposjećenijih destinacija disaster turizma su:

- **Černobil, Ukrajina** - jedna od najpopularnijih destinacija jeste posjeta nuklearne elektrane u Černobilu, gdje se desila svjetska nuklearna katastrofa

²⁹ Arnaut, E. (2009). Globalizacijski procesi u turizmu i utjecaj megatrendova na konkurentnost turističke industrije u BiH, pregledni rad, izvor:hrcak.srce.hr/file/69163

³⁰ Geić, S.(2011). *Menadžement selektivnih oblika turizma*. Split: Sveučilište u Splitu, str. 493

poslije eksplozije reaktora, a više od 600.000 ljudi bilo je ozračeno. Broj žrtava od posljedica, u vidu raznih bolesti, i danas se ne zna. Iako se fatalni reaktor i dalje nalazi na istom mjestu, glavna turistička atrakcija je pet kilometara udaljen grad Pripjat, popularni naziv "Grad duhova". Kako kratko izlaganje još prisutnoj radijaciji nije smrtonosno, turisti u jednodnevnom izletu mogu prošetati ulicama napuštenog grada i posjetiti poznati reaktor.

- **Antički Pompeji**, neprocjenjivo arheološko nalazište nedaleko od Napulja, u čijim se ruševinama još nalaze okamenjeni leševi njegovih stanovnika. Početkom stoljeća se dogodila najveća katastrofalna vulkanska erupcija u historiji Evrope u kojoj su, s lica zemlje, nestali gradovi Pompeji i Herkulanej. Pompeje danas posjeti više od 2,6 miliona turista godišnje, kako bi vidjeli bogato i odlično očuvano svjedočanstvo o rimskom svijetu, ali i svjedočanstvo o jednoj od najvećih prirodnih katastrofa Starog vijeka.
- Najbolji primjer disaster turizma su cunamijem poharana područja, kao što je **New Orleans**, kojega je krajem avgusta 2005. godine poharao uragan a poginulo je više od hiljadu ljudi te je imalo veliki utjecaj na okoliš. Nakon cunamija mnogi posjetitelji su došli u New Orleans kako bi uživo vidjeli posljedice ovog razornog uragana.³¹
- Razorni val je na **Tajlandu** sredinom decenije odnio više od 5000 života i u potpunosti opustošio tajlandsku obalu.

Govoreći o prirodnim katastrofama koje najviše privlače posjetitelje, vulkani zasigurno zauzimaju prvo mjesto.

- **Island** -cijeli otok građen od vulkanskog kamenja i vulkanski je neprestano aktivan. Na tom "Vatrenom otoku" ima 150 vulkana koji su još aktivni. Vulkan „Eyyjafjallajokull“ je 2010. godine ponovno počeo izbacivati lavu. Iz njegove blizine evakuirano je 500 stanovnika, a od vulkanskog dima zračni prostor gotovo cijele Evrope bio je danima u kolapsu. Međutim, u onom trenutku kada je zračni promet ponovo otvoren, vulkan opet postaje turistička atrakcija. Naime, hiljade turista i planinara pristižu u područje na jugu Islanda gdje je u toku erupcija vulkana.³²

- **Vulkan Etna**, Sicilija. Italijani su od Etne napravili pravu senzaciju pa turisti imaju na raspolaganju autobuse koji ih voze do srednjeg dijela planine, a sagrađen je i heliodrom. Žičara vodi sve do vrha planine, a sa kratera omogućeno je i planinarenje i skijanje.

- Da se od katastrofe može izvući nešto korisno i poučno pokazuje i japanski **Kobe**, gdje su nakon strahovitog potresa otvoreni memorijalni muzej i naučni centar u kojem se istražuje kako se posljedice nesreće ubuduće mogu umanjiti.

- **Kamčatka** je poluotok na Ruskom dalekom istoku. Poluotok je gusto posut vulkanima i vulkanskim pojavama, a 19 aktivnih vulkana su uključeni u 6 lokacija pod zaštitom UNESCO-a. Pravo je mjesto za sve one koji su spremni savladati brojne teškoće da bi svojim očima vidjeli neobičnu ljepotu netaknute prirode: jezera puna života pokraj smrtonosnih vulkana, ledenjake iz kojih izbijaju termalni izvori, tajgu, tundru i divlje životinje koje žive u neposrednoj blizini ljudi. Dva vulkana su još uvijek aktivna pa se u gradu osjete blagi potresi.

³¹ Ibid., str. 494

³² Ibid., str.494.

- **Ojmiakonu, Rusija.** Smatra se najhladnijim gradom na svijetu, u ovom malom gradu živi svega oko 500 stanovnika. Tlo je konstantno zaleđeno, a prosječna temperatura zimi iznosi oko -56 stepeni, a rekord u niskoj temperaturi zabilježen 1924. godine iznosio je - 72 stepena. Ljubitelji ekstremnih sportova česti su gosti ovog grada, ali i svi oni koji žele da se provozaju sankama koje vuku haskiji.

U nekoj literaturi dizaster turizam nazvan je i kao "turizam prokletih" ili "turizam zadnje prilike"³³. Ovaj vid turizma uključuje putovanja na mjesta koja su ekološki, ili na neki drugi način, na rubu katastrofe (primjerice snježni vrhovi planine Kilimanjaro, Afrika, glečeri Patagonije kojima prijeti otapanje ili koraljni grebeni Velikog koraljnog grebena) prije nego bude prekasno. Ovaj vid turizma prvi je puta specificirao Kenneth Shapiro, glavni urednik magazina "Travel Age West" 2007. godine te je kasnije proučavan i u The New York Times-u, a vjeruje se da je ovaj oblik turizma u velikom porastu.

Dark turizam (mračni turizam)

Kao jedan od tržišno definisanih specifičnih oblika turizma (engl. special interest tourism), mračni turizam podrazumijeva putovanja u kojem turisti posjećuju lokalitete povezane sa smrću, nasiljem, stradanjima i ljudskom patnjom. Jedna od definicija je da mračni turizam predstavlja posjećivanje mjesta gdje su se dogodile tragedije ili historijski značajne smrti koje i dalje utječu na naše živote.³⁴

³³ Dostupno na : http://croatialink.com/wiki/Turizam:_definicija,_nas_tanak,_razvoj_i_podjela

³⁴Tarlow, Peter E.(2005). Dark Tourism: The appealing 'dark side' of tourism and more, u: Novelli, M.; (ur.), Niche Tourism – Contemporary Issues, Trends and Cases, Butterworth Heinemann, Oxford 2005., p. 47-58.

Korijeni ovakvih putovanja sežu u daleku prošlost pa čak i do vremena gladijatorskih borbi u starom Rimu³⁵ i spaljivanja vještica tokom španjolske inkvizicije. Međutim, dostupna literatura na temu mračnog turizma potvrđuje da je riječ o novijem trendu turističkih putovanja koja su postala popularna tek sredinom 1990-ih godina.³⁶

Naziv „mračni turizam“ po prvi put su u naučne svrhe koristili Foley i Lennon u svom radu o medijskoj fascinaciji ubistvom američkog predsjednika J. F. Kennedyja 1963. godine, a definisali su ga kao pojavu koja objedinjava prezentaciju (ponude) i konzumaciju (od strane posjetitelja) lokaliteta povezanih sa smrću i katastrofama.³⁷

Dark turizam, poznat je i po nazivima: „turizam crnih tačaka“ (black spots tourism), „tanatoturizam“ (thanatourism), „morbidni turizam“ (morbid tourism), „turizam žalosti“ (grief tourism) i „mračni turizam“ (dark tourism), što ukazuje na njegovu snažnu vezu sa smrću i direktnim suočavanjem sa ljudskim stradanjima.

Od druge polovine dvadesetog stoljeća dark turizam je doživio rast, kako u rasprostranjenosti, tako i u raznolikosti. Štoviše, dark turizam je postao općepoznat i prepoznat kao oblik turizma i kao promocijsko oruđe, sa internetskim stranicama koje pružaju listu brojnih dark lokaliteta diljem svijeta.³⁸ U isto vrijeme, vidljivi su dokazi o sve većoj želji turista da posjete dark destinacije.

³⁵Stone, P., Sharpley, R.(2008). Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective, *Annals of Tourism Research*, year 35, no. 2, p. 574-595.

³⁶ Kesar, O., Tomas, P.(2014). Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj. *Liburna*, vol. 3, br. 1, str. 52

³⁷Foley, M., Lennon, J.(1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination, *International Journal of Heritage Studies*, year 2, no. 4, 1996., p. 198-211.

³⁸ Npr. www.thecabinet.com

Ovaj vid ekstremnog turizma, u posljednje vrijeme, bilježi povećan interes i od strane naučnika pa i medija. Mračni turizam je postao tema mnogih naučnih istraživanja s analizom njegovih učinaka na turističku industriju, uz brojna etička pitanja svrsishodnosti ovih aktivnosti. Naučna istraživanja se najčešće baziraju na tipologiji ljudi i motivaciji koja potiče ove turističke "potrebe". Važno je pritom spomenuti da se proučavanje ove pojave nije zadržalo samo na povremenim analizama i tematskim istraživanjima, već je potaknulo i osnivanje znanstvenog Instituta za istraživanje „mračnog turizma“ pri University of Central Lancashire (UK) 2005. godine, čime je ovaj specifični oblik turizma dobio svoju referentnu instituciju na globalnom nivou.³⁹

Mračni lokaliteti i atrakcije su mnogobrojni i veoma različiti, počevši od „zabavnih“ kuća horora, preko grobnica i lokaliteta smrti „slavnih“, do koncentracijskih logora. S obzirom na motiv i vrstu događaja koji se odvio na nekom lokalitetu, postoji mnogo kategorizacija dark turizma. Stone navodi sljedeće:⁴⁰

1. Tamne tvornice zabave- motiv je komercijalizacija i zabava (npr. Dracula zabavni park u Rumuniji);
2. Tamne (dark) izložbe- komemorativnog karaktera sa edukacijom kao motivom (npr. Smithsonian muzej Američke historije, Muzej terora u Budimpešti, Body Worlds, izložba ljudskih leševa koju je vidjelo 17 miliona ljudi širom svijeta i sl.);
3. Zatvori i kaznionice- mješavina zabave i edukacije (npr. Alcatraz, Otok Robben u Južnoj Africi);

4. Posljednja počivališta– hhistorijski i komemorativni kontekst (npr. Groblje Pere Lachaise u Parizu);
5. Tamna (dark) svetišta- sjećanje na preminule osobe, poznate i nepoznate, često nastaju spontano, privremenog su karaktera i bez turističke infrastrukture (npr. Kensingtonsku palača koja je postala „dark“ svetište kada je poginula Diana, princeza od Walesa);
6. Tamna (dark) mjesta konflikta- destinacije na kojima su se zbili ratovi i bitke: hhistorijski, obrazovni i komemorativni značaj (npr. Galli polje u Turskoj);
7. Koncentracijski logori - predstavljaju ekstrem i zauzimaju najmračniji dio u „spektu mračnog turizma“; radi se o mjestima gdje su izvršeni najteži zločini, tj. masovna ubijanja ljudi; motiv posjete je edukacija posjetitelja (npr. Koncentracijski logor nacističke Njemačke Auschwitz u Poljskoj).

Prema britanskom Telegraphu (2014), ali i brojnim drugim relevantnim izvorima, među globalno najpopularnijim mračnim lokalitetima najčešće se spominju: Auschwitz (Krakow, Poljska), Alcatraz (San Francisco, SAD) i Ground Zero (Newyork, SAD), Chernobyl (Pripyat, Ukrajina), Muzej genocida ToulSleng (Choeung Ek, Kambodža), Hiroshima (Japan), bojna polja Hastings, Bosworth i Culloden (UK), Gettysburg (SAD) i Waterloo (Belgija) i dr.

U nastavku će se predstaviti neki od njih:

- **Hirošima** - japanski grad smješten na zapadu otoka Honshua, poznat je kao prvi grad u historiji na koji je pala atomska bomba. Atomska eksplozija je porušila 80% grada, a procjenjuje se da su eksplozije i naknadno zračenje ubili 200.000 ljudi. Nakon rata Hirošima je obnovljena kao "mirovni grad-spomenik", a zgrada najbliža eksploziji obilježena je kao "Kupola atomske bombe" i dio spomen – parka Hirošime za mir. Grad je na UNESCO-voj listi

³⁹ Kesar, O., Tomas, P.(2014) . Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, vol. 3, br. 1, str. 52

⁴⁰ Stone,P. R. (2006).A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Vol.54, No.2: 145-160

svjetske kulturne baštine od 1996. godine te bilježi više od 9 miliona turista godišnje.⁴¹

- Koncentracijski **logor Auschwitz** je najveći koncentracijski logor nacističke Njemačke, a nalazio se u Poljskoj. Smatra se da je u logoru ubijeno 1,1 milion ljudi. Većina je ubijena u plinskim komorama ciklonom B, drugi su bili ubijani izgladnjivanjem, prisilnim radom, manjkom higijene, pogubljenjima i medicinskim eksperimentima. Prema Izvještaju muzeja, u 2014. godini posjetilo ga je više od 1,5 miliona posjetitelja, a u istoj godini muzej je ostvario vlastiti prihod od 6,7 miliona eura, uz još 5,4 miliona eura donacija iz različitih izvora.
- **Alcatraz** - poznatiji kao "Rok", 1950. godine osnovan je kao federalni zatvor u Kaliforniji (USA) i postojao sve do 1963. kada je službeno zatvoren. Alcatraz je također bio "utočište" zatvorenima iz američko-španjolskog rata; svjedoči i o sudbini zatvorenih američkih Indijanaca, ali i najpoznatijih i najbrutalnijih zločinaca poput Al Caponea. Danas turisti poticani filmovima i knjigama žele posjetiti ovaj najpoznatiji zatvor na svijetu. Turističke ture po Alcatraz-u su besplatne, uključujući i muzej, knjižaru i šetnju po samom zatvoru. Muzej sadrži kolekciju umjetničkih djela koje su izrađivali zatvorenici, fotografije i zatvorske dokumente.⁴²
- Šezdesetak kilometara udaljen od najvećeg vijetnamskog grada Ho Ši Mina nalazi se kompleks tunela, takozvani **Podzemni grad**, gdje je tokom rata sa Amerikom umiralo na hiljade vijetnamskih civila i vojnika. Za posjetioce su otvoreni dijelovi tunela, ali uz obaveznu pratnju lokalnog

vodiča, a kako bi se upotpunio doživljaj organizuje se i ispaljivanje rafala iz najpoznatije puške svih vremena, ruskog kalašnjikova.

- **Ostrvo Ošima**- Malo siromašno ostrvo, udaljeno 90 km od Tokija, do skora nepoznato javnosti odjednom je postalo svjetska atrakcija. Naime, mlada studentica odlučila da prekine sa životom bacivši se u krater vulkana Mihara-Jama. Senzacionalni dopisi i fotografije učinili su da se u Japanu, poznatom kao Zemlja samoubica, nađe mnogo sljedbenika mlade studentice. Broj turista naglo je počeo da raste i za ostrvo Ošimu nastaje vrijeme prosperiteta.
- Veoma je popularan i tzv. grobljanski turizam, a najpoznatija atrakcija te vrste je čuveno **groblje Pere Lachaise** u Parizu koje je 1804. godine osnovao Napoleon Bonaparta. Tamo su sahranjene mnoge čuvene ličnosti kao što su: operna diva Maria Callas, slikar Modigliani, muzičar Jim Morrison, šansonjerka Edith Piaf, kao i kompozitor Chopin.
- **Memorijalni muzej holokausta u Vašingtonu** otvoren je 1993. i u prvoj godini rada registrovao je čak dva miliona posjetilaca. Od tada ga je razgledalo 30-tak miliona ljudi među kojima i više od osam miliona učenika na školskim izletima. Posjetilo ga je i preko 90 šefova država i više od 3 500 stranih zvaničnika, iz 132 zemlje.

Ne treba zaboraviti da je sličnih situacija bilo i u našim prostorima. U susjednoj Hrvatskoj najpoznatije destinacije mračnog turizma su:⁴³

⁴¹ Geić, S. (2011). *Menadžement selektivnih oblika turizma*. Split: Sveučilište u Splitu, str. str. 498.

⁴² Ibid., str.498

⁴³ Kesar, O., Tomas, P.(2014) . Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, vol. 3, br. 1.

- **Goli otok (1948-1988)** je hrvatska destinacija dark turizma u formi „tamnice i kaznionice“. Na Golom otoku je tokom 40 godina bilo zatvoreno i mučeno oko 16 100 ljudi, od čega 94% muškaraca i 6% žena. Goli otok i Sv. Grgur su u doba bivše Jugoslavije najprije služili kao kazneno-popravne ustanove za političke zatvorenike, a kasnije i za druge osuđene kriminalce i maloljetnike (zabilježeno 1.200 posjeta dnevno).
- **Vukovar** - područje grada Vukovara je trajno obilježeno brojnim „ratnim ožiljcima“, koji se sumiraju na ukupno sedam glavnih lokaliteta koji danas čine čvrstu osnovu za razvoj memorijalnog turizma.
- **Jasenovac**- jedan je od najzloglasnijih koncentracijskih logora iz Drugog svjetskog rata. Prema podacima Javne uprave Spomen područja Jasenovac, prikupljenih do marta 2013. godine, tokom Drugog svjetskog rata na tom je području poginulo ukupno 83.145 žrtava.

Budući da su poklonicima ovog oblika turizma omiljena ratom poharana područja, popularne posjete danas postaju i one prema Afganistanu i Iraku.

Slika 2. Destinacije turizma katastrofa i mračnog turizma

DESTINACIJE MRAČNOG TURIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Dvadesetak godina ranije, pojedina mjesta na Balkanu značila su život za hiljade građana koji su spas tražili od naleta krvavih sukoba što su 90-ih godina zahvatili prvo Sloveniju, zatim Hrvatsku pa Bosnu i Hercegovinu, koja je pretrpjela i najstrašnija razaranja između 1992. i 1995. godine. Danas su mnoga od tih mjesta pretvorena u ratne muzeje koje godišnje posjeti stotine hiljada turista iz zemlje i svijeta.

Ratni turizam se može smatrati mračnim turizmom. U Bosni i Hercegovini postoji nekoliko lokaliteta koje turisti posjećuju, a koje se smatraju mračnim lokalitetima:

- **Memorijalni centar Srebrenica - Potočari** je memorijalni kompleks izgrađen u znak sjećanja na žrtve genocida nad Bošnjacima Srebrenice, tokom rata u BiH. Centar je izgrađen u naselju Potočari u blizini Srebrenice, a sastoji se od spomen obilježja i mezarja. 25. juna 2007. godine donesena je odluka, a sastavni dio te odluke bio je i Zakon o Memorijalnom centru Srebrenica - Potočari, spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Tim Zakonom ustanovljen je ovaj Memorijalni centar, kao pravni nasljednik prvobitne Fondacije, sa sjedištem u Potočarima, a definisan je i službeni naziv ovog memorijalnog centra kao: Memorijalni centar Srebrenica - Potočari, spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine.⁴⁴ Do sada je ukopano 6 377 žrtava genocida. Bivši američki predsjednik Bill Clinton je septembra 2003. godine i zvanično otvorio Memorijalni centar žrtava genocida. Svake godine, 11. jula Srebrenicu posjeti oko 70.000 ljudi kako bi odali

⁴⁴ Dostupno na: https://bs.wikipedia.org/wiki/Memorijalni_centar_Srebrenica_-_Poto%C4%8Dari

počast žrtvama genocida, osudili zločin i zločince te poslali jedinstvenu poruku, da se nikada i nikome ne dogodi Srebrenica. Da Memorijalni centar jeste mjesto opomene, osude i slanja poruke da zlo treba osuditi i ne dozvoliti da se ikome više ponovi, pokazuje i veliki broj posjeta koje se i osim 11. jula dešavaju u Memorijalnom centru. Kako navode u Memorijalnom centru, u posljednoj godini imali su rekordan broj posjeta iz mnogih dijelova svijeta i to: Australije, Amerike, Brazila, Francuske, Italije, Južnoafričke Republike, Turske, Malezije, Srbije, Novog Zelanda, i dr. zemalja. Sadržaji koje Memorijalni centar nudi posjetiocima jesu: historijski čas, obilazak mezarja, razgledanje izložbe, gledanje filma o žrtvama genocida, posjeta multimedijalnoj sobi te upis u knjigu žalosti.

- **Tunel spasa** koji je tokom sukoba povezivao opkoljeno Sarajevo sa slobodnom zonom, u 2013. godini posjetilo je više od 85.000 turista, dok je taj broj u prošloj godini bio još i veći. Iz Tunela su potvrdili kako su ovo mjesto posjećivali turisti sa svih kontinenata. Turisti se zanimaju za stare fotografije, naoružanje, alat kojim je Tunel prokopan, itd.⁴⁵
- Turisti se zanimaju i za mjesta koja će ostati upamćena po najstrašnijim zločinima. U Brčkom je nedavno otvoren **Muzej logorašima BiH**, koji je također u samo nekoliko mjeseci postojanja zabilježio veliku posjetu turista.

Slika 3. Memorijalni centar Srebrenica-Potočari

MOTIVACIJA EKSTREMNIH TURISTA

Odgovoriti na pitanje, zašto ljudi putuju, nije nimalo jednostavno, pogotovo ekonomistima. Motivacija se u najopćenitijem smislu manifestira kao svaki utjecaj koji izaziva, usmjerava i održava ciljno ponašanje ljudi. Ostvaruje se uključivanjem cijelog lanca reakcija – od osjećaja potreba koje izazivaju želje da se te potrebe ispune.⁴⁶

Motivacija igra važnu ulogu u ponašanju svih turista. Objašnjava proces donošenja odluka i razloge zašto se ponašaju onako kako se ponašaju, prije i za vrijeme odmora. Kroz motivaciju odražavaju svoje unutrašnje potrebe i traže odmor koji će im donijeti zadovoljstvo.

U životu čovjeka putovanja imaju mnogostruka značenja. Njihov smisao ovisi, kako od društvene i kulturne sredine, tako i od ličnosti samog čovjeka-turiste. Turizam, kao jedan od najznačajnijih fenomena savremenog društvenog i kulturnog života, zahtijeva da se ustanovi priroda ljudske želje za putovanjima, ispita motivacija koja ljude navodi da se uključe u savremene turističke tokove i značaj tih kretanja u ekonomskom, kulturnom i društvenom životu uopće.

Ljudi su uglavnom motivirani za odmor i druge oblike zabave zbog mnogih razloga

⁴⁵Dostupno na: <http://nap.ba/new/vijest.php?id=8410>

⁴⁶ Buble, M. (2006). *Osnove menadžmenta*. Zagreb: Sinergija nakladništvo d.o.o.str.336

uključujući opuštanje, prestiž, druženje, osobni razvoj, želju za novim doživljajima, uzbuđenje, pustolovinu, doživljaj različitih kultura i načina života, kultura, sport, očuvanje zdravlja, susret s ljudima sličnih interesa, intelektualno obogaćivanje i dr. Novija istraživanja pokazuju da se percepcija odmora i rekreacije izvan uobičajene sredine ustvari veže uz određenu aktivnost i niz sporednih aktivnosti na odmoru, pa u skladu s tim možemo zapravo tvrditi da na konačnu odluku utječe splet motiva koji manjim ili većim intenzitetom djeluju na ponašanje turista, odnosno na način zadovoljavanja njihovih turističkih potreba.⁴⁷

Današnji turist je čovjek sa sve više potreba, sve više zahtjeva. On sagledava mogućnost da kroz turizam ostvari i one svoje potrebe koje inače teško može zadovoljiti u svojoj svakodnevici pa i one koje je smatrao gotovo neostvarivima te ih je zadovoljavao kroz maštanje, prividnim bijegom iz svakidašnjice, najčešće kroz filmski ili čitateljski doživljaj.

Motivacija je važna u svim oblicima turizma, uključujući i pustolovni turizam. Turisti pustolovi obavljajući pustolovine aktivnosti nastoje ostvariti mnogo različitih motiva. Postižu ih kroz različite aktivnosti koje uključuju rizik, uzbuđenje, bijeg, lični razvoj, druženje, samootkrivenje, samoaktualizaciju. Snažan motivator za pustolove je rizik jer svaka pustolovina ima određenu formu i količinu rizika koji privlači pustolove. Pustolovina obuhvata slobodu izbora, nagradu i element neizvjesnosti jer kod stjecanja iskustva ishod je neizvjestan, a rizik nepredvidiv. Način na koji ljudi doživljavaju rizik ovisi o razini iskustva koje imaju, kao i o vrsti aktivnosti u kojoj sudjeluju.⁴⁸

Vladaju određene predrasude kako su korisnici pustolovnih aktivnosti uglavnom mladi ljudi, željni opasnosti, ovisnici o adrenalinu. Taj se stereotip stvorio na temelju raznih reklama u kojima se vide akteri pustolovnog turizma između 15 i 35 godina. Međutim, istraživanja pokazuju drugačije. Pustolovni turizam obuhvata širok spektar ljudi koji svoj izbor godišnjeg odmora odabiru s obzirom na životni stil, umjesto na dob. Važan je stav, pustolovni duh i entuzijizam.

I najstariji teoretičari turizma pisali su da se čovjek odlučuje putovati kako bi makar na trenutak zaboravio nedaće koje ga prate u svakodnevnom životu, kako bi fizički, zdravstveno i duhovno ojačao za nastavak života. Međutim, neosporno su i tragedije različitih oblika i porijekla dio našeg života. Zbog toga ne bi trebalo biti posve neobično da i tragični događaji iz povijesti čovječanstva privlače današnje generacije turista na svim stranama svijeta, gotovo jednakim intenzitetom kao i vedri događaji i uspjesi čovječanstva.

Kod mračnog turizma postoji višedimenzionalnost motivacije za posjetom lokaliteta i atrakcija, obilježenih ljudskim tragedijama. Višedimenzionalnost motivacije ogleda se u različitosti poimanja tragedije koja je povezana s ljudskom patnjom, različitosti psiholoških stanja posjetitelja i unutrašnjih poriva za posjetom mjesta povezanih s tragedijama, različitim stavovima i okolnostima u kojima je tragedija nastala, kao i mogućnostima posmatranja tragedije s različitih stajališta i na različitim nivoima lične uključenosti.⁴⁹

U empirijskom istraživanju o motivaciji turista za mračni turizam u slučaju logora Aušvica, ustanovljena su četiri različita motivaciona faktora:

– „ vidjeti da bi se povjerovalo“
(posjetioci razgledaju lokalitet iz

⁴⁷ Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebezac, D., Kesar, O., et al. (2011). Turizam: Ekonomske osnove i organizacijski sustav. Školska knjiga, Zagreb, str. 35

⁴⁸ Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S., Pomfret, G. (2003). Adventure tourism: The new frontier, Butterworth-Heinemann, Oxford, UK, str. 66

⁴⁹ Kesar, O., Tomas, P. (2014). Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj, Liburna, vol. 3, br. 1, str. 51

- potrebe da se uvjere kako se veliki zločin uopšte mogao dogoditi),
- „naučiti i shvatiti“ (potreba posjetilaca da budu bolje informisani o II svjetskom ratu i zločinima u Aušvicu, ali i da shvate razmjere tragedije koja se tu odigrala),
 - „čuvana mračna atrakcija“ (motivi u vezi sa samim mjestom kao simbolom morbidnog turizma i općim interesovanjem za temu smrti, što zadovoljava posjeta „realnom“ lokalitetu),
 - „emocionalni doživljaj naslijeđa“ (motivi povezani sa željom pojedinca da ostvari kontakt sa objektom svog historijskog naslijeđa, a time i emocionalni doživljaj).

J. Johan Lennon i Malcolm Foley, autori knjige "Dark Tourism" ("Mračni turizam") su ustanovili kako motivacija za ovakva putovanja nastaje medijskom pokrivenošću i potrebom da se ovo vidi i lično te kako postoji simbolička povezanost između "turističke atrakcije" i posjetitelja nevezano da li se radi o mjestu logora smrti ili smrti slavne osobe.

Studija evaluacije iskustava posjetitelja destinacija mračnog turizma, koja je rađena u Hrvatskoj, potvrdila je da je posjeta takvim lokalitetima bila motivisana isključivo iz kulturoloških potreba i potreba za edukacijom o historijskim događajima.⁵⁰

Iako pristupa i definicija ima mnogo, posjećivanje lokaliteta mračnog turizma se može jednostavno shvatiti kao obrazovanje, proučavanje historije, edukacija o naslijeđu, empatijski odnos prema tragediji, ali i zabava. Samo proučavanje ovog fenomena je opravdano i važno iz brojnih razloga.

ZAKLJUČAK

⁵⁰Bittner, M. (2011). "Dark Tourism" – Evaluation of Visitors Experience after Visiting Thanatological Tourist Attractions, *TURIZAM*, Volume 15, Issue 4 148-158

Ekstremni turizam i njegovi podoblici, kao vidovi selektivnog turizma, bilježe najbrži rast u sferi turističke potražnje, a posebno avanturistički turizam. Kako današnji turisti imaju raznovrsne, brojne i uvijek nove potrebe, tako se i motivi i očekivanja neprestano mijenjaju. Stoga je poznavanje motiva koji ljude pokreću na turistička putovanja od posebne važnosti za sve pružatelje usluga u turizmu jer im to omogućava da svoje proizvode i usluge oblikuju prema interesima turističkih potrošača.⁵¹

Motivi turista mijenjaju se sa promjenama vrijednosnih sistema u društvu te stil svakidašnjeg života i rada uveliko utječu na motivaciju za putovanjima. U svijetu postoje mnoge ekstremne avanturističke ture koje pružaju turistima mogućnosti za zadovoljenje ovih turističkih potreba. I Bosna i Hercegovina, kao zemlja sa bogatim prirodnim resursima, pruža mogućnosti za razvoj avanturističkog turizma. Također, popularne su posjete lokalitetima na kojima su se desile katastrofe i stradanja, a koji predstavljaju sve više tražene atrakcije u svijetu i bilježe milione posjeta. Danas su mnoga mjesta na Balkanu pretvorena u ratne muzeje koje godišnje posjeti stotine hiljada turista iz zemlje i svijeta, a među njima i pojedini lokaliteti u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

- [1] Arnaut, E. (2009). Globalizacijski procesi u turizmu i utjecaj megatrendova na konkurentnost turističke industrije u BiH, pregledni rad, dostupno na: hrcak.srce.hr/file/69163
- [2] Bittner, M. (2011). "Dark Tourism – Evaluation of Visitors Experience after Visiting Thanatological Tourist Attractions. *TURIZAM*, Volume 15, Issue 4. str.148-158

⁵¹ Ibid., str. 36

- [3] Buble, M. (2006). *Osnove menadžmenta*. Zagreb: Sinergija nakladništvo d.o.o.
- [4] Buckley, R.(2006). *Adventure tourism*. London: CAB International.
- [5] Douglas, N. Derret, R. (2001). *Special interest tourism*. Melbourne: Wiley, Australia.
- [6] Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebezac, D., Kesar, O. ,et al. (2011). *Turizam: Ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga.
- [7] Foley, M., Lennon, J. (1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination, *International Journal of Heritage Studies*, no. 4, 1996., p. 198-211.
- [8] Geić, S. (2011). *Menadžment selektivnih oblika turizma*. Split: Sveučilište u Splitu.
- [9] Geić,S.(2009). *Menadžment resursa u selektivnom turizmu*. Split: Sveučilište u Splitu,
- [10] Hudson S.(2003). *Sport and adventure tourism*.The Haworth Hospitality Press, New York.
- [11] Jovanović, V. (2013). *Tematski turizam-skripta*. Beograd: Fakultet za tursitički i hotelijerski menadžment, Univerzitet Singidunum.
- [12] Kesar, O., Tomas, P. (2014). Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj. *Liburna*, vol. 3, br. 1.
- [13] Lacko, D. (2010). Konkurentnost pustolovnog turizma. Rovinj: Zajednica pustolovnog turizma.
- [14] Luković, T. (2007). Selektivni turizam:hir ili znanstveno istraživačka potreba. *Časopis Acta Turistica*,No.2.
- [15] Munt, I.(1994). The “Other” Postmodern Tourism: Culture, Travel and The New Middle Classes. *Theory, Culture and Society* , No.11: str.101-123
- [16] Punčikar, A.(2012). Uvjeti i mogućnosti razvoja pustolovnog turizma u Republici Hrvatskoj. diplomski rad, Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet.
- [17] Reader, I. (2003). *Review of „dark Tourism“: The Attraction of Death and Disaster*. dostupno na: <http://www.cult-media.com/issue2/Rreade.htm>
- [18] Stone, P., Sharpley, R. (2008). Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective. *Annals of Tourism Research*,. no. 2, p. 574-595.
- [19] Stone, P. R. (2006).A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Vol.54, No.2: 145-160*
- [20] Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S., Pomfret, G. (2003). *Adventure tourism: The newfrontier*, Butterworth-Heinemann, Oxford, UK.
- [21] Šušić, V. (2010).Turističke potrebe i motivi turističkih putovanja. *Časopis Ekonomske teme*, vol. 48, br. 2, , str. 187-200.
- [22] Tarlow, Peter E.(2005). Dark Tourism: The appealing ‘dark side’ of tourism and more, u: Novelli, M.; (ur.), *Niche Tourism – Contemporary Issues, Trends and Cases*, Butterworth Heinemann, Oxford 2005., p. 47-58.
- [23] Titta N. (2010). Motivation Factors in Dark Tourism: Case: House of Terror. preuzeto sa: https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/14984/Niemela_Titta.pdf?sequence=3
- [24] Unković, S., Zečević, B.(209). *Ekonomika turizma*. Beograd: Ekonomski fakulet.

Internet izvori:

- [1] <http://nap.ba/new/vijest.php?id=8410>
- [2] https://bs.wikipedia.org/wiki/Memorijalni_centar_Srebrenica_-_Poto%C4%8D Dari
- [3] http://croatialink.com/wiki/Turizam:_definicija,_nastanak,_razvoj_i_podjela
- [4] www.thecabinet.com
- [5] https://sh.wikipedia.org/wiki/Vojni_turizam

- [6] https://sh.wikipedia.org/wiki/Svemirski_turizam
[7] <http://www.adventure-championship.com>